

ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ Κ. ΜΑΝΟΥ

Τίτλος του έργου που χρηματοδοτήθηκε: "Διατί βιάζεσαι, παιδί μου, να τα κάμης όλα μαζί". Αρχείο Κωνσταντίνου Θρ. Μάνου, τ. Α'.

Το υλικό προέρχεται από το Αρχείο Κ. Μάνου, το οποίο κατέχει ο εγγονός του Κ. Μάνου. Το περιεχόμενό του είναι πολύτιμο, καθ' όσον περιέχει αλληλογραφία με πολλά πρόσωπα τα οποία υπήρξαν οι πρωτεργάτες της λογοτεχνικής γενιάς του 1880, αλλά και με πρόσωπα που πρωτοστατούν στην πολιτική ζωή της Κρήτης και του Ελληνικού Βασιλείου.

Σύντομο βιογραφικό

Ο Κ. Μάνος, γιος του στρατηγού Θρ. Μάνου και της Ρωξάνης Μαυρομιχάλη, γεννήθηκε το 1869. Μετά τις γυμνασιακές του σπουδές μετέβη στην Γερμανία (Λειψία και Χαϊδελβέργη), όπου σπούδασε Νομικά. Στο διάστημα αυτό εμφανίζονται και οι πρώτες του λογοτεχνικές ανησυχίες και δημοσιεύει τα πρώτα του ποιήματα και κάποια πρωτόλεια διηγήματα στον Τύπο των Αθηνών και βρίσκεται σε συνεχή επαφή με τους πρώτους ποιητές και πεζογράφους της γενιάς του (Γ. Δροσίνης, Κ. Παλαμάς, Π. Γιαννόπουλος, Αλ. Πάλλης, Δημ. Κακλαμάνος, Δημ. Πετροκόκκινος, Μ. Μητσάκης, Ι. Πολέμης κ.λπ.). Το 1889 βραβεύεται στον Α' Φιλαδέλφειο Ποιητικό Διαγωνισμό και εκδίδει την πρώτη του ποιητική συλλογή «Λόγια της καρδιάς». Ταυτοχρόνως δείχνει μεγάλο ενδιαφέρον για την κίνηση του δημοτικισμού. Χαρακτηριστική είναι η αλληλογραφία του με τον Ψυχάρη και αργότερα (μεταξύ των ετών 1896 και 1899) ένα «Σχεδιάσμα Γραμματικής» της Δημοτικής.

Μετά τις σπουδές του στην Γερμανία μεταβαίνει στην Αγγλία όπου και σπουδάζει κλασική φιλολογία.

Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, αναλαμβάνει για μικρό διάστημα (Μάιος-Σεπτέμβριος 1893) διδάσκαλος της Ελληνικής της Αυτοκράτειρας Ελισάβετ (Σίσι) της Αυστροουγγαρίας, κυρίως στο ανάκτορο «Αχίλλειον» της Κέρκυρας και μετά όπου αυτή μεταβαίνει (Ιταλία). Από την περίοδο αυτή διασώζεται ένα ημερολόγιο, το οποίο μας μεταφέρει στην ατμόσφαιρα του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος, την προσωπικότητα και τις πνευματικές ανησυχίες της Σίσι.

Το 1895 πρωτοστατεί στην διοργάνωση των Α' Ολυμπιακών αγώνων και εν συνεχεία, με την έναρξη της επανάστασης στην Κρήτη, κατεβαίνει στην νήσο και οργανώνει το δικό του σώμα τον Ιερό λόχο με επαναστάτες από τους Λάκκους. Συμμετέχει στις πολεμικές επιχειρήσεις και στα δρώμενα μέχρι το 1898, χρηματοδοτώντας ο ίδιος τους επαναστάτες από μια κληρονομία του θείου του Αλεξάνδρου Σούτσου από το Βουκουρέστι το 1893.

Στο διάστημα αυτό γνωρίζεται και συνεργάζεται με τον Ελευθέριο Βενιζέλο (1897, περίοδος Ακρωτηρίου).

Με την δημιουργία της Κρητικής Πολιτείας, εκλέγεται Δήμαρχος Χανίων και παραμένει στην θέση αυτή περίπου ένα έτος και παραιτείται, τασσόμενος με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, όταν ο τελευταίος συγκρούστηκε με τον Πρίγκιπα Γεώργιο.

Το 1904 μεταβαίνει στην Μακεδονία για την διοργάνωση του Μακεδονικού αγώνα και τον ίδιο χρόνο εκδίδει την μετάφραση της «Αντιγόνης» του Σοφοκλέους (η ποιητικότερη!!!).

Η συνεργασία του με τον Ελ. Βενιζέλο τον οδηγεί στην συμμετοχή του στο κίνημα του Θερίσου το 1905. (Αλληλογραφία, μάχες).

Τα επόμενα χρόνια, μέχρι το 1909, εκλέγεται βουλευτής της Κρητικής Πολιτείας. Το 1910 ακολουθεί τον Βενιζέλο στην Αθήνα και εκλέγεται βουλευτής Αττικοβοιωτίας. Στην Αναθεωρητική Βουλή του 1911 δίδει μάχη για το θέμα της γλώσσας στην Βουλή. Είναι μάλιστα χαρακτηριστική η αγόρευσή του για την υποστήριξη της δημοτικής γλώσσας.

Με την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου, διοργανώνει και πάλι τον Ιερό λόχο του και μάχεται στην Ήπειρο και μπαίνει από του πρώτους στα Γιάννενα.

Λίγο πριν την έναρξη του Β΄ Βαλκανικού, τον Απρίλιο του 1913, ο Μάνος ευρίσκεται στην Θεσσαλονίκη. Επιβιβάζεται με τον εξάδελφό του Εμμ. Αργυρόπουλο στο αεροπλάνο του τελευταίου και πετούν πάνω από τον Χορτιάτη, για να κατοπτεύσουν τις θέσεις των Βουλγάρων. Το αεροπλάνο, λόγω βλάβης, πέφτει και οι επιβαίνοντες βρίσκουν τον θάνατο (17.4.13 παλιό ημερολόγιο).

Ο τόμος περιέχει εκτενή Εισαγωγή που αφορά στις ποικίλες δραστηριότητες του Κωνσταντίνου Μάνου από την παιδική του ηλικία μέχρι την ωριμότητά του. Χαρακτηριστικό είναι το δημοσιευόμενο ημερολόγιο του παιδικού του φίλου και συμμαθητή στα γυμνασιακά του χρόνια, Σπύρου Σκιαδαρέση, όπου αναδεικνύεται η προσωπικότητα του Μάνου, τα πρώιμα ενδιαφέροντά του σχετικά με την ιστορία, όπως αυτή αναδύεται από τα αρχαία ερείπια της τότε Αθήνας αλλά και η πρόσληψη του περιβάλλοντος κατά τις εκδρομές των δυο νεαρών φίλων, στοιχεία που θα εμπνεύσουν αργότερα τον Μάνο, όταν γράφει το ποίημα "Η κατάρα της Αθηνάς". Όταν τα παιδιά, ο Σπύρος και ο Κωνσταντίνος, ρεμβάζουν στα δειλινά της Αθήνας, έχοντας μια εποπτική ματιά του αττικού σύμπαντος από την Ακρόπολη, είναι σαν να διαβάζουμε ποιήματα της ωριμότητας του Μάνου ... Η ελληνική γραμμή, το ελληνικό χρώμα πηγάζουν από την ελληνική φύση και το ελληνικό φως, μας λέει ο Περικλής Γιαννόπουλος και αυτές οι ιδέες είναι διάχυτες μέσα στο κείμενο. Οι εκδρομές των δύο φίλων έχουν και έναν συμβολισμό που δείχνει την γενικότερη αναζήτηση της γενιάς του 1880. Οι νέοι δημιουργοί εξέρχονται του άστεως και αναζητούν την έμπνευση στην ελληνική φύση, που είναι δεμένη με τον λαϊκό πολιτισμό και την λαϊκή γλώσσα, σε αντίθεση με τις αναζητήσεις της προηγούμενης λογοτεχνικής σχολής του φθίνοντος πλέον Ελληνικού Ρομαντισμού. Στο σημείο αυτό καταλυτική είναι η παρουσία του Ν. Πολίτη με την παρότρυνσή του για λογοτεχνικές δημιουργίες δεμένες με την λαϊκή γλώσσα και τον λαϊκό πολιτισμό, παρότρυνση που συσπειρώνει γύρω του τους πρώτους δημιουργούς της γενιάς του 1880.

Ενδεικτικό στην περίπτωση είναι ένα διήγημα του Μάνου: «Το κοκκίνισμα της αγάπης», όπου η ηρωίδα η Καλή, ροδοκόκκινη και ηλιοψημένη έρχεται σε αντίθεση με τις λυμφατικές κόρες του Ρομαντισμού, που το πρότυπό τους το βλέπομε σ' ένα ποίημα του Σούτσου:

Την θέλω ασθενή εγώ την φίλην μου ταχείαν,
ωχράν την θέλω και λευκήν ως νεκρικήν σινδόνην
με χίλια φθινόπωρα και άνοιξιν καμμίαν.

Στο ποίημα του Μάνου «Οι Νεράϊδες», τα ονόματά των είναι παρμένα από την λαϊκή γλώσσα: η Ζαφείρω, η Μαργάρω, η Μακρυμάλλω και είναι δεμένες με τις παραδόσεις και τα παραμύθια. Συγχρόνως το δέσιμο της γενιάς με την Ιστορία δεν αρκείται σε μια προσκόλληση στην Αρχαιότητα, όπως έκαναν οι δημιουργοί των προηγούμενων δεκαετιών, εκπρόσωποι του κλασικισμού και της καθαρεύουσας. Ήδη στην Ευρώπη έχει ξεκινήσει το ενδιαφέρον των ιστορικών και φιλολόγων για την ανακάλυψη του πολύτιμου θησαυρού των Μέσων Ελληνικών Χρόνων. Το παρεξηγημένο Βυζάντιο είναι στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους, ως Ιστορία και ως λογοτεχνική δημιουργία. Ο Kumbacher ιδρύει την εδρα της Βυζαντινής Φιλολογίας στο Μόναχο. Ο ίδιος είναι που θα ταχθεί αρχές του 20^{ου} αι. με τους μαχητές του ορμητικού Δημοτικισμού.

Ο Μάνος στον αγώνα αυτόν είναι παρών. Το βλέπομε, πέραν της αλληλογραφίας, και σ' ένα διήγημά του που πρωτοεκδόθηκε στα Γαλλικά «Η Πριγκιπέσσα και ο Ζητιάνος», το οποίο μας μεταφέρει στην εποχή των Κομνηνών.

Γενικότερα στην αλληλογραφία του Μάνου, προσφέρονται νέα και ενδιαφέροντα στοιχεία σχετικά με τις αναζητήσεις των λογοτεχνών της εποχής. Στις δημοσιευόμενες επιστολές, αλλά και σ' εκείνες που δεν μπόρεσαν να περιληφθούν στον τόμο, παρουσιάζονται ανάγλυφα οι αγωνίες και οι αναζητήσεις των δημιουργών της περιόδου. Θα αναφέρω εδώ χαρακτηριστικά: Μόνο από τον Δ. Κακλαμάνο υπάρχουν 96 αδημοσίευτες μακροσκελείς επιστολές προς τον φίλο του Μάνο, όταν ο τελευταίος σπουδάζει στην Γερμανία. Οι επιστολές του Ψυχάρη στον Μάνο, επ' ευκαιρία της έκδοσης της Αντιγόνης, μας δείχνουν την αίσθηση που είχε προκαλέσει η μετάφραση αλλά και τις διαφορές θέσεων σχετικά με την μορφή της γλώσσας το μεγάλου υπέρμαχου του Δημοτικισμού και του Μάνου, που ναι μεν δημοτικιστής αλλά διαφοροποιημένος από τις θέσεις του Ψυχάρη. Να προσθέσω εδώ ότι στο Σχεδιάσμα Γραμματικής, εμφανίζεται πολύ πριν από τον Μ. Τριανταφυλλίδη, η προσπάθεια για έναν ιστορικό συμβιβασμό, ως προς την μορφή της γλώσσας: Ο Μάνος πρώτος, και ακολουθεί ο Αντώνιος Γιάνναρης με την σχολική Γραμματική του, προσπαθεί να ισορροπήσει ανάμεσα στις ακραίες θέσεις του Ψυχάρη και στις προτάσεις του Γ. Χατζιδάκι. Είναι μια πρόωπη αναζήτηση, την οποία θα ολοκληρώσεις αργότερα ο Μ. Τριανταφυλλίδης.

Σημαντική είναι και η παρουσία στο Αρχείο της δράσης του Ίωνα Δραγούμη, με το όραμά του για την δημιουργία Σχολής κατάρτισης δασκάλων προορισμένων να υπηρετήσουν στα ελληνικά σχολεία των αλύτρωτων

επαρχιών, σ' έναν καιρό που οι εθνικιστικές και επεκτατικές τάσεις από τον Βορρά, θέτουν σε κίνδυνο την ύπαρξη του ελληνικού στοιχείου στον αδιαμόρφωτο ακόμη πολιτικό χάρτη των βόρειων επαρχιών.

Όλα τα θέματα που αναφέρονται στις επιστολές, μέγιστης ιστορικής σημασίας, διακρίνονται από εκπληκτική αμεσότητα και επιβάλλουν το δικό τους παρόν στον αναγνώστη και ερευνητή τους. Η Ιστορία μιας εποχής προσφέρεται ζωντανή, χωρίς την επιλεκτική ή φιλτραρισμένη παρέμβαση του Ιστορικού.

Στο τόμο δημοσιεύεται η συλλογή «Λόγια της καρδιάς», ως και ανέκδοτα ποιήματα. Παραπέρα υπάρχουν, στο αδημοσίευτο υλικό, σχεδιάσματα ποιημάτων και έργων, ένα σχέδιασμα Ιστορίας της Ν.Ελληνικής Λογοτεχνίας, καταγραφή ριζιτικών, τα ημερολόγια των ετών 1896-1899, λέξεις της κρητικής διαλέκτου, κατάλογος συνεργατών του στις επαναστάσεις και ένας μεγάλος αριθμός επιστολών του Ελ. Βενιζέλου, κυρίως κατά την περίοδο του Θερίσου, και επιστολές προσώπων των γραμμάτων από την Ευρώπη κ. α.

Το Αρχείο του Κ. Μάνου είναι πολύτιμο στο σύνολό του και ελπίζουμε, με την συνάδελφο και συνεργάτιδα κ. Ελπινίκη Νικολουδάκη-Σουρή, να ευρεθεί τρόπος για την έκδοση και των επόμενων τόμων.